

Utaratibu wa Maandiko

Maelezo yafuatayo yamenakiliwa kutoka katika Biblia ya English Standard Version Study Bible na Crossway publishers. Maelezo haya na mengine ni msaada kwa wanaojifunza.

Utaratibu wa Agano la kale

Neno “canon” (Kiyunani ni “Kanuni au Mpangilio”) limetumika katika Biblia katika njia mbili: Kwanza, kwa kuiangalia Biblia ni kipimo cha Imani ya Kanisa na utendaji wake, na Pili, Kama lilivyo lenyewe ni *mkusanyiko sahihi na orodha* ya vitabu vilivyovuviwa. Neno hili lilitumika mwanzo katika kutambulisha vitabu vya Biblia sehemu za mwisho katika karne ya NNE B.K; tukirejea kweli kwamba kumekuwa na hitaji la kusawazisha mawazo ya wakristo katika jambo hili. Kabla ya hapa wakristo walikuwa wakiita “Agano la kale” na “Agano Jipya” Kama “Maandiko matakatifu” na ilikuwa hivyo badala ya kuvichanganua na walisema kuwa ni sahihi havina mapungufu.

Sababu zilizofanya vitabu vya Agano la kale visikubalike

Agano la kale lilihusiana na Biblia ya Kiyahudi ambayo Yesu na Wakristo wa kwanza walirithi kutoka kwa Wayahudi. Kipindi cha watu wa mataifa ilikuwa ni lazima kutumina Septuagint (Tafasiri ya Agano la Kale iliyokuwa imewekwa kwa ajili ya Wakristo wa kwanza waliokuwa wakizungumza kiyunani wayahudi wa Alexanda. Kwa sababu ufahamu wa wayahudi haukuwa wa kawaida katika kanisa (na hasa nje ya Siria na Palestina), tafasiri ya kwanza ya Kiratini ya Agano la kale ilitokana na Septuagint na siyo katika Asili ya kiebrania. Mahali ambapo hapakuwa na mila za kiyahudi na hata mazingira ya Kiyahudi ilikuwa ni vigumu kutofautisha vitabu vya Biblia na vitabu vingine vya kidini vilivyokuwa vikisomwa na kuzunguka katika Lugha ya kiyunani na Kilatini. Hii ilileta mchanganyiko mkubwa katika kuyakusanya maandiko na ndipo neno hili “Canon” likawepo ili kuleta ulinganifu.

Je Biblia ya Kiyahudi ilikuwa na vitabu vilevile ambavyo Biblia ya Leo inavyo?

Mchanganuo wa juu unasema kwamba Biblia ya kiyahudi ambayo kanisa la kwanza lilirithi katika karne ya kwanza ilikuwa na vitabu tulivyo navyo leo. Vitabu vitano vya sheria vilikuwa viko katika mpangilio. Yalifuata matukio kwa mpangilio kulingana na sheria ya Musa na Historia kuanzia uumbaji hadi kufa kwa Musa. Zaidi ya hapo, Manabii na Maandiko kama yangepangwa katika asili yake ya Talmud, pia navyo havikuwa katika mpangilio sawa. Manabii wanaanza, vitabu vya Historia—Yoshua, Waaamuzi, Samweli, na Wafalme—ikituleta katika historia nyingine, ya kuingia katika nchi ya ahadi hadi kwenda uhamishoni. Vitabu vya mashairi—Yeremiah, Ezekiel, Isaya, na vitabu vya manabii kumi kumi na mbili—katika mpangilio wa kushuka chini. Maandiko ya Historia yanaanza na vitabu sita vya Hekima—Zaburi, Ayubu, Methali, Muhubiri, Wimbo ulio bora, na maombolezo—vimepangwa katika mfumo wa kushuka chini kufuatana na ukubwa, na kuishia vitabu vya masimulizi—Danieli, Estha, Ezra—Nehemia, na nyakati—kukamilisha kipindi cha tatu cha historia, kipindi cha uhamishoni na kurudi. (Vitabu vinavobaki vya maandiko, Ruthu, kiliwekwa kabla ya Zaburi, na kinaishia na ukoo wa mwana Zaburi Daudi.) Vitabu vinne vya masimulizi vya Hagiographa viko katika sehemu ya pili ili kwamba Nyakati ikamilishe historia nzima ya Biblia, Tangu Adamu

hadi kurudi kwa waliokuwa uhamishoni, na kwasababu hii pia Ezra–Nehemiah iliwekwa kabla ya Nyakati na siyo baada yake. Kitu cha pekee ni kwamba Wimbo ulio bora ni kifupi kuliko maombolezo si sana lakini kimewekwa mwanzoni ili kuvifanya hivi vitatu viungane pamoja na Wimbo ulio bora.

Yesu na waandishi wa Agano jipya walinukuu maneno ya Agano la kale mara 300; hii ni kwa sababu ya mifano michache ambayo haikueleweka vizuri na ndiyo maana walinukuu Agano la kale ili ieleweke kwa kutumia maneno yaleyale. Walinukuu ili kuwe na mamlaka ya Mungu, maneno kama vile “Imeandikwa” “maandiko yanasema” na “Mungu anasema” na hakuna maandiko mengine yaliyonukuliwa kwa mfumo huu. Hata hivyo waandishi wa Agano jipya walinukuu waandishi wengine, hata waandishi wa kiyunani wasioamini lakini hawakunukuu katika maandiko mengine tofauti na uandishi wa neno la Mungu (Tazama [Mdo 17:28](#); [Tito 1:12–13](#); [Yuda 8–10, 14–16](#)), walipokuwa wakiandika mpangilio wa neno la Mungu katika Agano la kale. Masomo ya Historia yanaonesha kwamba Agano la kale la kiyahudi linampangilio wa kanuni sahihi alizozisema Yesu na mitume kwa wayahudishi wa karne ya kwanza. Hakuna kitabu kilichosahaulika kitakachoongezwa au kilichoongezwa.

Mpangilio (Canon) wa Agano Jipya

Msingi wa Agano jipya uko katika neema ya kumfunua Mungu mwenyewe ambaye neno lake limebeba mamlaka ya Kiungu. Likiwa ni uvuvio mpya wa Neno la Kiungu linalofuata na kuleta ukombozi katika historia ya watu wa Mungu (Agano la Adamu na Eva, Agano la Ibrahimu, kukombolewa kutoka Misri, kuwekwa kwa ufalme, uhamisho na urejesho), alipokuja masihi aliyehidiwa uvuvio mpya ulitokea (Tazama [2 Tim. 1:8–11](#); [Titos 1:1–3](#)).

Idhini ya Agano la Kale

Ukweli wa Agano jipya kuwiana na Agano la kale, ulidhihiriswa na hata uliidhinishwa katika Agano la kale lenyewe katika mpango wa ahadi ya ukombozi, kwa njia ya Masihi katika uaminifu wa Agano la lake ([Yer. 31:31–33](#); na [Waebr. 8:7–13](#); [10:16–18](#)). Yesu aliwafundisha wanafunzi wake baada ya kufufuka kwake kwamba “Sheria ya Musa na Manabii na Zaburi” hazikutabiri mateso ya masihi na kufufuka kwake tu bali hata toba na msamaha wa dhambi utatangazwa katika Jina lake kwa mataifa yote kuanzia Yerusalemu” ([Luka 24:44–48](#)). Sura za manabii kama vile [Isaya 2:2–3](#); [49:6](#); na [Zaburi 2:8](#) zinazungumzia nyakati ambapo Nuru ya neema ya Mungu katika ukombozi utatangazwa katika mataifa yote. Katika asili inaleta kwamba tangazo hili linahitimisha ukusanywaji mpya wa maandiko yaliyoandikwa yaliyokamilisha vitabu vya Agano la kale—Tangu ukombozi wa Mungu katika Agano la kale (imetajwa hapo juu) na tangu nyaraka zilizoandikwa za huduma ya Yesu na mitume (na wasaidizi wao) katika kutimiza utume wao.

Utume wa Yesu

Mungu, aliyesema katika namna mbalimbali hapo kale sasa anasema nasi kwa njia ya mwana wake (Tazama [Waebr. 1:1–2, 4](#)). Inaleta hii neema ya ukombozi kwa Waisrael na Mataifa; na hii ilikuwa ni sehemu ya huduma ya Yesu ([Isaya. 49:6](#); [Mdo 26:23](#)), Neno akafanyika Mwili

([Yohana 1:14](#)). Aliweka ujumbe wake kwa mitume ambao aliwachagua kuwa wawakilishi wake ([Math. 10:40](#), “Yeyote atakayewapokea amenipokea mimi”). Kazi yao ilikuwa ni kuwaletea ... kumbukumbu,” kwa njia ya kazi ya Roho mtakatifu Neno lake na kazi yake ([Yohana 14:26; 16:13–14](#)) na kuwa mashahidi wa Yesu “katika Yerusalemu, Yudea yote na Samalia na hata mwisho wan nchi” ([Mdo 1:8](#); cf. [Mat. 28:19–20](#); [Luka 24:48](#); [Yohana 17:14, 20](#)). Nyakati hizo, mahubiri ya mitume yakaandikwa katika mfumo wa vitabu na kufanya Agano jipya na sasa linatenda kazi kama “Amri ya Bwana na Mwokozi kupitia mitume” ([2 Pet. 3:2](#)).

Paulo na mitume wengine waliandika kama vile walivyohubiri kwa kuzingatia Agizo la Yesu. Tangu mwanzo mamlaka yote ya mitume (na manabii) kupeleka Neno la Mungu kulitambuliwa na wengi ([Mdo 10:22](#); [Waefeso. 2:20](#); [1 Wathesalonike. 2:13](#); [Yuda 17–18](#)). Utambuzi huu unakumbkwa na wale waandishi wa kwanza. Kwa mfano, Clement wa Rumi alisema kwamba “Mitume walipata injili kwa ajili yetu kutoka kwa Yesu kristo; Yesu Kristo alitumwa kutoka kwa Mungu Hivyo Kristo anatoka kwa Mungu na mitume wanatoka Kwa Kristo na hivyo wote hawa wawili wanatokana na mapenzi ya Mungu kwa makusudi mema” (*1 Clement* 42.1–2 iliandikwa c. B.K. 95). Katika mawazo juu ya baadhi ya vitabu vinavyofanya mpangilio wa maandiko, kanisa halikuvibagua” au “kuchagua” kwamba kipi linakipenda zaidi—iwe katekisimu, mashindano, ritulijia au marekebisho bali kanisa liliona kana kwamba limewezeshwa kupokea na kutambua kile Mungu amekiweka kaika vitabu hivyo vilivyotoka kwa mitume na washirika wao (Mfano, Irenaeus, *Against Heresies* 3.preface; 3.1.1–2). Na nadiyo maana majadiliano juu ya kile kinachoitwa mpangilio wa maandiko kinaweza kutupotosha. Vitu kama “Utume,” “migawanyiko,” “Orthodoxy,” “matumizi ya ritulijia,” na “makanisa” si kigezo ambacho kanisa bila kujua linaweza kushutumwa. Mambo haya matatu ya kwanza, kanisa linayatambua kwa njia ya sauti ya mwokozi wake na kwa hiyo kanisa linaweza kutii (“Kondoo wangu waisikia sauti yangu ... na wananifuata,” [Yohana 10:27](#)).

Injili kama ilivyoandikwa na Mathayo, Marko, Luka na Yohana (Injili za kwanza kabisa zinazofahamika) zilikubalika ulimwenguni kipindi kumeibuka mabishano ndani ya kanisa. Ikiwa hii kazi , Injili ya Yohana iliandikwa kipindi cha mwisho wa karne ya kwanza (kama wasomi wengi wanavyodai), miaka ya 100 B.k. Inaonesha kwamba maneno yake yamekuwepo tangu katika maandishi ya Ignato wa Antiokia ambaye pia alimfahamu Mathayo na yumkini Luka. Na kwa wakati ule ule, Papias wa Hierapolis katika Asia ndogo alipokea asili juu ya asili ya kitabu cha Injili ya Mathayo na Marko na hata Luka na Yohana . Katikati mwa karne ya pili, Justin Martyr katika Rumi alilipot kuwa Injili (na hasa hizi nne)—ambazo aliziita “kumbukumbu za mitume”—zilisomwa na na kuwekwa wazi kwenye ibada za Wakristo wanapoabudu.

Katika [2 Petro 3:16](#), mkusanyiko wa vitabu vya Paulo mtume ulikuwa tayari umesha julikana na kutambuliwa kama maandiko na kuruhusiwa kuwekwa katika mpangilio wa maandiko. Zaidi ya hapo, mkusanyiko (wa vitabu visivyojulikana waandishi) nyaraka za Paulo zilizokuwa zikijulikana kwa Clement wa Rumi na kwa wapokeaji wa nyaraka zake huko Korintho kabla ya kuisha kwa karne ya Kwanza na baadaye kwa Ignatius wa Antiokia na Polycarp wa Smyrna na wasomaji wao mapema kabisa mwa karne ya pili. Nyaraka za kichungaji (1–2 Timotheo na Tito), zilikataliwa kuwa si za Paulo na watu wa sasa na zikarejeshwa tena katika nyakati za Polycarp.

Mwishoni mwa karne ya pili mkusanyiko wa vitabu 21 kati ya 27 vya Agano jipya ulikuwa umetambuliwa: Injili nne, Matendo, Nyaraka 13 za Paulo, 1 Petro, 1 Yohana, na Ufunuo. Kipindi hiki Waebrania (ilikubalika upande wa mashariki na Irenus na Tertullian upande wa magharibi lakini ilihojiwa upande wa Rumi juu ya nani aliandika), Yakobo, 2 Petro, 2 na 3 Yohana, na Yuda ziliangaliwa katika kanisa na viongozi. Hili swala baadae lilileta mashaka kwa babu zetu wa baadae (e.g., Eusebius, *Ecclesiastical History* 2.23.25). Wakati fulani katika karne ya tatu, viambatanisho (Watangulizi wa vitabu vya sasa vilivyopingana na vile vya kwenye magome) zina vitabu vyote saba “nyaraka za jumla” zilitolewa na hivi 11 vyote vilijulikaa kwa wote.”

Nyakati za 240s B.K. Origen (akiishi Kaisaria Palestina) alishukuru vitabu vyote 27 vya Agano jipya lakini akaarifu kwamba Yakobo, 2 Petro, 2 na 3 Yohana na Yuda zilileta mijadala. Hali ilikuwa ile ile Kwa Eusebius, aliandika miaka 60 baadae, ambaye pia alitoa mashaka yaleyale waliyokuwa nayo juu ya kitabu cha waebrania na ufunuo. Bado haya mawazo yake mawili ya kutiliwa mashaka na kutotiliwa mashaka yalijulikana kwa wengi na yalibaki katika vitabu hivi 27 na si zaidi ya hivyo. Alivipa majina hivi vitabu vitano (*Mtendo ya mitume, Mchungaji wa Herma, Apocalypse ya Petro, Barua ya Barnaba, na The Didache*) which were known to many churches but which, he believed, had to be judged as spurious.

Mwaka wa 367 B. K. the Alexandrian askofu Athanasius, katika barua yake ya mwaka wa pasaka alitoa orodha ya vitabu vya Agano jipya ndani yake hapakuwa na salio la vitabu vingine, vitabu vyote 27 vilifaa na vingine hakuvihesabu kama ni vitabu vilivyo na uvuvio hivyo si maandiko matakatifu. Baada ya karne nyingine kama nne kuna orodha nyingine ilijitokeza lakini vilikuwa nje na hivi vingine muhimu (Injili nne, Matendo, Nyaraka 13, 1 petro, na 1 Yohana). Sinodi tatu za kiafrica—Hippo Regius B.K. 393 na Carthage miaka ya 397 na 419—na askofu wa kiafrica mwenye ushawishi mkubwa Augustine alisibitisha kuwa vitabu hivi 27-ndiyo Canon. Vilikuwa katika kilatini, the Vulgate, na ndiyo ikawa Biblia ya kawaida katika kanisa la magharibi. Katika makanisa ya mashariki kuthibitishwa kwa kitabu cha Ufunuo. Makanisa ya Ashuru hayakukubali kitabu cha ufunuo, 2 Petro, 2 na 3 Yohana, au Yuda hadi karne ya tano (Siria ya magharibi) au sita (Siria ya mashariki).

Neno la kitume lilileta matokeo kwa kanisa ([Warumi. 1:15–17; 10:14–15; Yakobo 1:18; 1 Pet. 1:23–25](#)), na neno kama hili lililoandikwa lilibaki moja kwa moja, na kama Agano la Mungu. Inaweza kusemekana kwamba ni vitabu 27 vya agano jipya vilijidhihirisha vyenye vikishabiana na vile vya asili vya Agano la kale, vya msingi na shuhuda za kitume. Vimejidhihirisha vyenye kuwa ni neno la Mungu kwa ajili ya kanisa la ulimwengu katika vizazi vyote. Haya ni malisho ambayo kondoo wa Yesu katika huduma nyingi watakuja kuisikia sauti ya mchungaji wao na kumfuata.

Apocrypha

Nyongeza kubwa za Biblia ya kiingereza—Kutoka katika Biblia kubwa ya Tyndale na Coverdale (1539) na kuendelea—zimekuwa na sehemu ya ziada kati ya Maagano yote mawili ya Agano la kale na Agano jipya na nyongeza hiyo inaitwa “Apocrypha,” iliyo na vitabu vya ziada vyenye sehemu ya vijitabu tena. Biblia ya Kilatini iliyotafasiliwa na Yerome (Alianza a.d. 382, akamaliza 405) ameviweka vyote katika agano la kale peke yake—vingine vinajitegemea vingine vimeunganishwa na vitabu vya Biblia vya Esther, Yeremia, na Danieli. Katika tafasiri ya

Biblia ya kiromani kama vile toleo la Douay Version na Biblia ya Yerusalemu, vitabi hivi bado vimo. Kwa Waprotestanti Apocrypha yaweza kuwa imetanganishwa au imeunganiswa pamoja.

Yerome alivipa jina “apocrypha” (Kiyunani. *apokrypha*, “yaani vilivyokuwa vimefichwa”). Kuhusiana na mafundisho yake—Kwa uelewa wa Agano la kale kwamba Yesu ndiye anayezungumziwa, watunzi wa Agano jipya na wayahudi wa karne ya kwanza kwa hiyo Wakarimani wa karne ya kumi na sita hawakufikiri kuwa hivyo navyo vilikuwa ni sehemu ya Agano la kale bali walivitenga na kuviweka pamoja na wakavipa jina la Yerome, “Apocrypha.”

Njia ambayo waandishi wa kikristo, walikitumia kitabu cha Apocrypha kinathibitisha mchangano ulio hapo juu. Agano jipya linaonekana kukubaliana na ufahamu na wazo moja au jingine la maandishi ya Apocrypha, lakini hayana mamlaka kama vile vitabu vingine vya canon ya Agano la kale vilivyo. Agano jipya likinukuu zaidi ya mara 300 mambo ya Agano la kale lakini hakuna linachonukuu kutoka katika kitabu cha Apocrypha ([Yuda 14–16](#) hainukuu kutoka katika kitabu cha Apocrypha bali kutoka katika maandishi mengine ya kiyahudi, *I Enoch*; katika karne ya pili, Justin Martyr na Theophilo wa Antioki, ambaye mara zote alinuku kutoka Agano la kale kamwe hakuwahi kunukuu kutoka katika kitabu cha Apocrypha. Mwishoni mwa hekima ya karne ya pili, *Tobit*, na *Sira pia navyo vilitumika kama sehemu za maandiko lakini siyo maandiko* ya Apocrypha. Ukubalikaji matukio yake ulikuwa ni wa taratibu sana. Na ndivyo ilivyokatika Agano la kale pia kwamba ni mambo machache sana yanayokubaliana na kitabu hiki cha Apocrypha; na hata vingine vya zamani vya Melito (B.K. 170).

Mwishoni mwa karne ya nne Yerome aliona kuna umuhimu wa kutenganisha kabisa kitabu hiki kilichovuviwa cha Agano la kale na kitabu cha Apocrypha lakini waandishi wachache waliendelea kukiingiza katika kipindi cha zama za kati mpaka Waprotestanti walipoinuka na kuweka mkazo juu ya swala hili ili Biblia iwe kama ilivyokusudiwa kwa ajili ya mafundisho yao matakatifu. Kwenye baraza la Trent (1545–1563), hata hivyo kanisa la Rumi lilijaribu kupinga mabadiliko ya kukitoa kitabu hiki na kuviweka kitabu hiki cha Apocrypha (kwa mitazamo ya kitabu cha *1* na *2 Esdras* na maombi ya Manase) kwa kusema kuwa vimevuviwa kama vile Agano la kale lilivyovuviwa. Haya yalikuwa ni madhara ya (1) kuinua tamaduni za Warumi, (2) mtazamo wake kwamba kanisa ndilo lililotengeneza maandiko na (3) kukubali kwake mawazo ya upotoshaji (hasa. Mafundisho ya pagatori, malezi, haki ya matendo kuwa ni sehemu ya kuhesabiwa haki) yaliyotokana na sura fulani kwenye kitabu cha Apocrypha. Mafundiso haya yalileta nguvu sana kwenye kanisa la Roma likapelekea Martin Luther na viongozi wengine kugoma na kuleta uprotestant mwaka 1517.